

סדר זרעים

מסכת ביכורים

עם פירוש רבי עובדיה מברטנורא

עם פירוש משנת רפאל

לרבי רפאל בן משה פרנסיס זצ"ל

בו יבוארו

פשט המשנה, הרחבות מהגמרא וקורות חיי התנאים

מסכת ביכורים היא המסכת האחת-עשרה והאחרונה בסדר זרעים. במסכת זו ארבעה פרקים אשר עוסקים בפרטי ההלכות של הבאת הביכורים למקדש משבעת המינים שנשתבחה בהם הארץ (חיטה, שעורה, גפן, תאנה, רמון, זית ותמרים).

נאמר בתורה (דברים כו, א-ה): "וְהָיָה כִּי תֵבֵא אֶל הָאָרֶץ וְלָקַחְתָּ מִרְאשֵׁית כָּל פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תֵּבֵיא מֵאֲרָצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ וְשָׂמֶת בְּסֻגָּא וְהִלַּכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׂכֵן שְׁמוֹ שָׁם. וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַיָּמִים הֵהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגְדַּתִּי הַיּוֹם לַה' אֱלֹהֶיךָ כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאֲבֹתֵינוּ לָתֵת לָנוּ. וְלָקַח הַכֹּהֵן הַסֹּגָא מִיָּדְךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבֵּחַ ה' אֱלֹהֶיךָ. וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבִד אָבִי וַיִּרְדּוּ מִצְרַיִם וַיִּגְרֵם שָׁם בְּמַתִּי מֵעַט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָדוֹל עֲצוֹם וְרָב. וַיִּרְעוּ אֲתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה. וַנִּצְעַק אֶל ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קוֹלֵנוּ וַיִּרָא אֶת עֲנִינֵנוּ וְאֶת עֲמַלְנוּ וְאֶת לַחֲצוֹנוּ. וַיּוֹצֵאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרַע נְטוּיָה וּבְמִרְאָ גָדֹל וּבְאִתּוֹת וּבְמִפְתִּיּוֹם. וַיְבִאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲרָץ זָבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ. וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת רֵאשִׁית פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִּי ה' וְהִנְחִיתוּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ. וְשָׂמַחְתָּ בְּכֹל הַטוֹב אֲשֶׁר נָתַן לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתְךָ אֶתָּה וְהִלּוּ וְהִגְדוּ אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ."

מכאן למדו שתי מצוות: הבאת הביכורים ומקרא ביכורים. וכבר הוזכרה מצוות הבאת ביכורים קודם לכן בספר שמות (כג, יט; לד, כו): "רֵאשִׁית בְּכוּרֵי אֲדָמָתְךָ תֵּבֵיא בֵּית ה' אֱלֹהֶיךָ", וכן נאמר לאהרן (במדבר יח, יג): "בְּכוּרֵי כָּל אֲשֶׁר בָּאֲרָצָם אֲשֶׁר יָבִיאוּ לָהּ לְךָ יִהְיֶה כָּל טְהוֹר כְּבִיתְךָ יֵאָכְלוּ."

לרפואת דבורה בת תרצה שושנה

הביכורים הם פירות האילן והאדמה שהבשילו ראשונה, ומצווה להביאם לבית המקדש וליתנם לכהנים. הביכורים הם מן הדברים שאין להם שיעור (פאה א, א).

בהבאת הביכורים יש מצווה נוספת, והיא "מקרא ביכורים", שבבוא האדם עם טנא הביכורים אל הכהן בבית המקדש הוא מצהיר תחילה דברי הודיה לה: "הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו", וממשיך בקריאת הפרשה מ"ארמי אובד אבי וירד מצרימה" עד "ועתה הנה הבאתי...". פרשה זו נקראת "פרשת מקרא ביכורים" או "וידוי על הביכורים".

הפרק הראשון דן בשלושה סוגים של אנשים: א. שמביאים ביכורים וקוראים פרשת ביכורים. ב. שמביאים ולא קוראים. ג. שאינם מביאים כלל. **בפרק השני** נישנו דברים השווים בתרומה ובביכורים ובמעשר שני, ושאינם שווים. בדרך אגב מובאות בו הלכות נוספות בעניינים אחרים שיש בהם דרכים שוות ולא שוות. **הפרק השלישי** פותח בדין הפרשת הביכורים, ומתאר את סדר העלאת הביכורים למקדש. בהמשכו מוסיף הפרק לדון בפרטי הלכות של הבאת הביכורים, קריאת הוידוי, תוספת ביכורים ועיטור ביכורים.

אגב העניינים שבפרק ב נוסף למסכתנו פרק רביעי, שמקורו בתוספתא, והוא דן באנדרוגינוס, שבקצת דרכים שווה לאנשים, בקצת דרכים שווה לנשים, ובקצת דרכים אינו שווה לאנשים ולא לנשים.

שמות פרקי המסכת

1. יש מביאין תיג
2. התרומה תיח
3. כיצד תכד
4. אנדרוגינוס תל

לרפואת דבורה בת תרצה שושנה

ביכורים - פרק ראשון

משנת רפאל - תיג

פרק ראשון

החייבים והפטורים בהבאת ביכורים ובקריאת

פרשת ביכורים

משנה א

יש מביאין בפורים וקורין ויש מביאין ביכורים ולא קורין, ויש שאינן מביאין ביכורים כלל.

אלו שאינן מביאין ביכורים כלל: הנוטע לתוך שלו והבריך - כסף הזמורה לתוך של יחיד או של רבים ובכך צמחה גפן חדשה, וכן המבריך מתוך של יחיד או מתוך של רבים לתוך שלו. הנוטע לתוך שלו והבריך לתוך שלו, ודרך היחיד ודרך הרבים באמצע כגון שיש לו שתי גינות משני צידי הדרך, הרי זה אינו מביא ביכורים, לא מן הנטיעה ולא מן הבריכה, שנאמר (שמות כג, יט): "בפורי אדמתך", עד שיהיו כל הגידולין מאדמתך, כמבואר במשנה ב. רבי יהודה אומר: פנה מביא כיון שיש לו רשות לעשות כן, שמותר לו לעשות חלל רשות הרבים אם אינו מזיק לרבים, והרי זה בכלל "אדמתך". ומכל מקום סובר רבי יהודה שאף על פי שמביא, אינו קורא:

משנה ב

מאיזה טעם אינו מביא? משום שנאמר (שמות כג, יט): "ראשית בפורי אדמתך" - עד שיהיו כל הגידולין מאדמתך.

האריסין - מקבלים לעבד את השדה על מנת לקבל בשכר עבודתם אחוז מסוים מהפירות, והחכורות - מקבלים את השדה תמורת סכום קצוב, כך וכך כורים

לשנה, בין שהיא עושה הרבה בין שהיא עושה מעט, והסקריקון - בריון הורג נפשות, המאיים על בעל השדה לרצחו עד שמסכים לתת את שדהו כדי שלא יהרגו. ואף על גב שנותן לו את הקרקע לפי שעה, לא מוחל לו, מפני שסובר: עתה יקח, ולמחר אתבע אותו, והגזלן - אין מביאין ביכורים מאותו הטעם, משום

ר' עובדיה מברטנורא

א א יש מביאין בכורים וקורין. מקרא בכורים, מארמי אובד אבי עד סוף הפרשה: והבריך לתוך של יחיד. שחפר גומא והטמין יחור של אילן בתוכה וכסוה בעפר, והוציא ראש היחור לתוך שדה חברו או ברשות הרבים. וכן אם הנטיעה עומדת בתוך של חברו או ברשות הרבים, והוציא ראש היחור בתוך שלו. אינו מביא כדמפרש בסמוך, לפי שאין כל הגידולים מאדמתו: ודרך היחיד או דרך הרבים באמצע. כגון שיש לו שתי גנות משני צדי הדרכים, אינו מביא, שאין כל הגידולים מאדמתו: כזה מביא. כיון שיש לו רשות לעשות כן, שמותר לעשות חלל תחת רשות הרבים כשאינו מזיק לרבים כלום, אדמתך קרינן ביה. ומכל מקום סבר רבי יהודה שאע"פ שמביא אינו קורא. ואין הלכה כרבי יהודה: ב האריסין. מקבלין את השדה למחצה לשליש ולרביע: חכירות. מקבל את השדה בדבר קצוב כך וכך כורים לשנה, בין שהיא עושה הרבה בין שהיא עושה מעט: סקריקון. הורג נפשות ונותן לו קרקע כדי שלא יהרגו. ולשון סקריקון שא קרקע והניחני. ואע"ג דיהיב ליה לפי שעה לא מחיל ליה דסבר האידינא

לרפואת דבורה בת תרצה שושנה

תיד · משנת רפאל

ביכורים · פרק ראשון

ר' עובדיה מברטנורא
לשקול ולמחר תבענא ליה
בדינא: ג אלא משבעת
המינין. דכתיב (דברים כו)
מראשית, ולא כל ראשית,
שאין כל הפירות חייבים
בביכורים אלא שבעת המינין
שנשתבחה בהן א"י חטה
ושעורה וגו', ודבש הוא דבש
תמרים: מתמרים שבהרים
ופירות שבעמקים. לפי שהן
גרועין: ולא מזיתי שמן שאינם
מן המובחר. דכתיב (דברים ח)
זית שמן, זית אגורי, שבאים
עליו גשמים והוא אוגר שמנו
לתוכו, והוא מובחר ומשובח:
אין מביאין ביכורים קודם
לעצרת. דשתי הלחם שמביאין
בעצרת אקרו בביכורים, והם
מתירין החדש במקדש:
ד שאינו יכול לומר אשר
נשבע לאבותינו לתת לנו.
שאין אבותינו מישאל והגרים
לא נטלו חלק בארץ. ורמב"ם
כתב שאין הלכה כמשנה זו,

שְׁנַאמַר: "רֵאשִׁית בְּכוֹרֵי אֲדָמָתְךָ" - יצאו אלו
שאין האדמה שלהם:

הפירות שחייבים בביכורים

משנה ג

אֵין מְבִיאִין בְּכוֹרִים חוּץ - אלא רק **מִשְׁבַּעַת
הַמִּינִים** שנשתבחה בהם ארץ ישראל¹.

ואף משבעת המינים אין מביאים אלא מן המובחר,
ולכן **לֹא** מביאים ביכורים **מִתְמָרִים שְׁבַתְהָרִים,**
וְלֹא מִפְּרוֹת - שאר פירות שבעת המינים (חוץ
מתמרים) **שְׁבַעֲמָקִים** שאלו פירות גרועים, **וְלֹא**
מִזֵּיתֵי שְׁמֵן שְׂאִינָם מִן הַמְּבַחֵר - זיתים
הפולטים את שמנם כשבאים עליהם גשמים, שאין
כשר אלא "זית אגורי", שאוגר שמנו לתוכו כשבאים
עליו גשמים, והוא מובחר ומשובח.

כמו כן **אֵין מְבִיאִין בְּכוֹרִים קֹדֶם לְעֶצְרַת** - חג
השבועות.

אֲנָשִׁי הָרַ צְבוּעִים - שם מקום **הַבִּיאֻ בְּכוֹרֵיהֶם**
קֹדֶם לְעֶצְרַת, וְלֹא קָבְלוּ מֵהֶם, מִפְּנֵי הַפְּתוּב
שְׁבַתְוָרָה (שמות כג, טז): **"וְחַג הַקִּצִּיר בְּכוֹרֵי**

מִעֶשְׂיָךְ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה" - ששתי הלחם שמביאים בעצרת נקראו ביכורים,
והם מתירין את החדש במקדש, לכן אי אפשר להביא ביכורים קודם חג שבועות:

משנה ד

אֵלוּ מְבִיאִין ביכורים **וְלֹא קוֹרִין** פרשת מקרא ביכורים: **הֲגַר מְבִיא וְאֵינוּ**
קוֹרֵא, שְׂאֵינוּ יָכוֹל לֹמַר (דברים כו, ג): **"אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבוֹתֵינוּ לָתֵת**

לָנוּ". וְאִם הֵיְתָה אָמוּ מִיִּשְׂרָאֵל - מְבִיא וְקוֹרֵא.

וּכְשֶׁהוּא מִתְפַּלֵּל בֵּינוּ לְבֵין עַצְמוֹ, אֹמֵר: "אֱלֹהֵי אֲבוֹת יִשְׂרָאֵל". וּכְשֶׁהוּא

ביאורים והרחבות

1. שנאמר (שם שם, ב): "וְלִקְחַתָּ מִרְאשִׁית כָּל פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תְּבִיא מֵאֶרֶץךָ, ודרשו:
"מראשית", ולא כל ראשית, שאין כל הפירות חייבין בביכורים אלא שבעת המינים בלבד.
ובירושלמי למדו מגזרה שווה: נאמר כאן "ארץ" ונאמר להלן: "אֶרֶץ חֹטָה וְשֹׁעֲרָה וְגִפְּוֹן וְחֲאָנָה
וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵיתֵי שְׁמֵן וְדָבָשׁ", מה להלן משבעת המינים שנשתבחה בהן ארץ ישראל, אף כאן
שבח ארץ ישראל שהן שבעת המינים.